

Палешко Я.С.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Кубецька О.М.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Остапенко Т.М.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ЕКОНОМІЧНОЮ СФЕРОЮ

Злочини, які пов'язані з економікою, являються негативним фактором для розвитку держави. Злочинні діяння у сфері економіки на тепер здійснюються складними та витонченими способами, зважаючи на це існує необхідність у підвищенні обізнаності та професіоналізму знань в економічній сфері слідчих підрозділів та співробітників поліції. Постає завдання в забезпеченні працівників поліції знаннями, які будуть відповідати вимогам сьогодення та зможуть на вищому рівні виконувати свої обов'язки в розслідуванні злочинів в економічній сфері.

Саме мета підвищення знань та покращення рівня кваліфікації працівників поліції являється обґрунтуванням розроблення даної статті.

Злочинні діяння у сфері економіки дуже різняться, тому складність полягає в єдиній методиці їх розслідування. Слід зауважити, що все ж таки існує істотна подібність за низкою ознак, що дозволяє розглядати злочини в економічній сфері як однорідну криміналістичну групу злочинів.

Економічні злочини загалом мають латентний характер, саме це зумовлює необхідність застосовувати різноманітні методи класифікації таких злочинів.

Розслідування справ цієї категорії являється складним та пізнавальним процесом, що потребує чіткого плану. Пріоритетним напрямом науки криміналістики являється криміналістичне забезпечення в справах розслідування злочинів в економіці. Ця стаття стає своєрідним орієнтиром класифікації злочинів, яку можна використовувати в алгоритмі ведення слідчих дій.

Під час розслідування злочинів у сфері економіки існує необхідність у залученні спеціалістів з певної категорії економіки для проведення експертиз, перевірок фінансово-господарської діяльності, проведення консультацій у відповідній тематиці, допиту спеціалістів як свідків.

Під час здійснення розслідування в економічній сфері можуть проводити такі експертизи: техніко-криміналістична експертиза печаток, штампів; почеркознавча; економічна та інші.

У даній статті запропоновані науково-практичні роз'яснення стосовно злочинів у сфері економіки, які не отримували достатньої уваги з боку вчених-криміналістів.

Ключові слова: *склад злочину, злочин у сфері економіки, класифікаційні підходи до поділу злочинів у економічній сфері, адміністративне судочинство, процесуальний розсуд, публічне правонаступництво.*

Постановка проблеми. Економічні злочини – різновид злочинів, здійснюваних у процесі професійної діяльності в рамках і під прикриттям законної економічної діяльності з використанням легальних економічних інститутів.

Неправомірні дії у сфері економіки та фінансів називають економічними злочинами. Злочин в економічній сфері являється основою тіньової економіки і спрямований на майнові та виробничі відносини.

Тіньова економіка – це економічна діяльність, суб'єкти якої уникають офіційного обліку та сплати податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сутності економічної злочинності та її ознак приділено чимало уваги таких учених, як: М. Бажанов, І. Базярук, В. Білоус, С. Кравчук, О. Литвак, О. Яковлев. Вагомий внесок у дослідження питань кримінологічного аспекту

економічних злочинів здійснені такими вченими, як: А. Меденцев, О. Пчеліна, Е. Сатерленд, Р. Степанюк, Д. Харко.

Постановка завдання. Ознака злочину є фундаментальною категорією та має вагоме значення у здійсненні пізнання обставин злочину, а тому на основі аналізу наукових праць учених слід розробити кваліфікацію вчинення злочинів у сфері економіки та виділити їхні сутнісні ознаки для запровадження ефективної системи попередження таких правопорушень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У кримінальному праві разом із дефініцією «зміст поняття» використовують особливу категорію «склад злочину». Якщо йдеться про той чи інший вид злочину, зокрема такий як крадіжка, спекуляція тощо, то йдеться не про зміст дефініції «крадіжка» чи «спекуляція», а виключно про склад злочину крадіжки, спекуляції тощо. Кожен склад злочину є юридичним поняттям про певний суспільно небезпечний вчинок.

Під складом злочину можна розуміти сукупність ознак суб'єктивного характеру, через які суспільно небезпечна дія є злочином за кримінальним законом.

Розглянемо зміст означеної категорії (табл. 1).

Кримінальний кодекс України¹ не включає до свого складу категорію «склад злочину», проте вона зустрічається в низці статей у Загальній та Особливій частині, зокрема: ст. 1102, ст. 258, ст. 2583, ст. 2585.

Огляд літературних джерел для з'ясування змісту такого феномену та наукового визначення, як «склад злочину», дає можливість сформулювати його визначальні ознаки:

1) конструкція правового/юридичного характеру, яка включає певний ряд ознак, які пояснюють суть злочину;

2) інститут, діяння та модель, які містять ознаки злочину.

Загальноновизнаною є думка про те, що склад злочину формує визначену кількість характерних його складників, а саме:

1) об'єкт²;

2) об'єктивна сторона³;

3) суб'єкт⁴;

4) суб'єктивна сторона⁵.

До того ж кожен згаданий складник складу злочину вміщує відповідні їм ознаки (табл. 2).

Ознаками економічних злочинів є:

– кримінологічна однорідність (детермінованість однаковими соціально-економічними та організаційними факторами);

– в основі економічного злочину лежать порушення правил нормативного характеру, що регулюють порядок та умови здійснення відповідної економічної діяльності (наприклад, у разі ухилення від сплати податків відбувається порушення податкового законодавства, незаконне одержання кредиту – порушення законодавства про кредитно-банківську діяльність);

– загальний методологічний принцип розкриття злочинів економічного спрямування (для встановлення допущених порушень треба зіставити дані про те, яким чином має здійснюватися певна діяльність, із тим, як вона реально здійснювалась);

– особливий суб'єкт (лише особа з певними господарськими функціями, яка безпосередньо їх виконує або включена до системи зв'язків та відносин у цій сфері) [4].

В Україні злочини в економічній сфері, зокрема їхній видовий склад, наведено в Кримінальному кодексі України, а саме (рис. 1):

Натепер виділяють такі класифікаційні підходи до поділу злочинів у економічній сфері:

кодексу найчастіше містяться вказівки не на сам об'єкт злочину, а на окремі елементи охоронюваних законом суспільних відносин або на різні правові норми, що регулюють відповідні суспільні відносини. Об'єктом злочинів є не будь-які суспільні відносини, а лише ті, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність. Тому не тільки безпосереднім і родовим, але й загальним об'єктом усіх злочинів є не вся сукупність суспільних відносин, а тільки ті із соціально схвалених відносин, які законодавець поставив під охорону кримінального. – URL.: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

³ Об'єктивна сторона злочину – це сукупність ознак, які визначають зовнішню сторону злочину і характеризують суспільно-небезпечне діяння (дію або бездіяльність), його негативні наслідки та причинний зв'язок між діянням та наслідками, який зумовив настання останніх, а також місце, час, обстановку, спосіб, знаряддя та засоби вчинення злочину.

⁴ Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, її вік, стан здоров'я, психологічний стан, а в деяких випадках ще й спеціальні ознаки суб'єкта, які можуть стосуватися різних властивостей особи (громадянство, посадове становище). Поняття «суб'єкт злочину» важливе для кваліфікації злочинів та вирішення питання про кримінальну відповідальність особи.

⁵ Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, а саме психічне ставлення суб'єкта злочину до суспільно-небезпечного діяння, що він вчиняє, та його суспільно-небезпечних наслідків у момент вчинення злочину. На відміну від ознак об'єктивної сторони злочину, доступних для безпосереднього сприйняття іншими особами, ознаки суб'єктивної сторони недоступні для безпосереднього спостереження і встановлюються на підставі показань, даних особою, а також на підставі аналізу та оцінки об'єктивних ознак злочину. Значення суб'єктивної сторони складу злочину: 1. Впливає на кваліфікацію злочину. 2. Дає можливість відмежовувати один злочин від іншого. 3. Впливає на призначення покарання. 4. Дає можливість відмежовувати злочинне від не злочинного.

¹ Кримінальний кодекс України (КК України, Закон про кримінальну відповідальність) – прийнятий Верховною Радою України нормативно-правовий акт, в якому встановлені підстави і принципи кримінальної відповідальності, злочинність і караність діянь, підстави звільнення від кримінальної відповідальності й покарання.

² Об'єкт злочину – це суспільні відносини, які охороняються законом про кримінальну відповідальність. Об'єктом злочину завжди виступає те благо, якому злочином завдається реальна шкода чи створюється загроза заподіяння такої шкоди. Об'єкт злочину – це суспільні відносини, взяті під охорону нормами кримінального права, на які посягнув порушник. Висновок про те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, ґрунтується і на чинному законодавстві України. Однак у статтях Кримінального

Зміст категорії «склад злочину»

Автор	Визначення
Авторське визначення	Умовна конструкція в кримінальному праві, яка являє собою низку ознак/ характеристик, що позначають/ідентифікують дії/бездіяльність як злочин.
Савченко А.В. [1]	Комплексний міжгалузевий інститут, який є складовою частиною теорії держави та права, філософії права, міжнародного, кримінального та інших галузей права.
Радянське кримінальне право. Загальна Частина [2, с. 98]	Діяння, що містить описані в кримінальному законі ознаки злочину.
Шапченко С.Д. [3]	Певна модель злочину. При цьому як результат пізнавально-оціночної діяльності людей він поки що може існувати лише як словесна (мовна) модель. Словесна форма складу злочину є, так би мовити, первинною (матеріальною, «фізичною») формою його існування, без якої неможливі будь-які інші його форми.

Таблиця 2

Зміст категорії «злочин у сфері економіки»

Автор	Визначення
Авторське визначення	Види злочинів, які здійснюють вплив на економіку країни, економічну свободу, інтереси та права суб'єктів економічних відносин, порушують функціонування економічної системи, спричиняючи різним цінностям шкоду.
Енциклопедія сучасної України [5]	Різновид злочинів, здійснюваних у процесі професійної діяльності в рамках і під прикриттям законної економічної діяльності з використанням легальних економічних інститутів (правил, форм, процедур).
Шестаков О.В. [6]	Розкрадання, корисливі посадові та господарські злочини.
Литвак О.М. [7, с. 216]	Сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств і установ незалежно від форм власності шляхом використання службового становища та місця роботи, а також так званих злочинних промислів, здійснення яких не пов'язано з використанням службового становища.

Злочини проти власності	Статті: 185, 186, 187, 188-1, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 194-1, 195, 196, 197, 197-1, 198.
Злочини у сфері господарської діяльності	Статті: 199, 200, 201, 203-2, 203-1, 204, 205, 205-1, 206, 206-2, 209, 209-1, 210, 211, 212, 212-1, 213, 216, 218, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 227, 229, 231, 232, 232-1, 232-2, 233.
Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення	Статті: 305, 306, 307, 308, 312, 313, 318, 321, 321-1, 327.

Рис. 1. Статті ККУ, які регулюють злочини в економічній сфері (фрагмент)

1. За сферами економічної діяльності:
 - злочини у сфері господарювання та підприємницької діяльності;
 - у сфері фінансових відносин;
 - у сфері виконання бюджету;
 - у сфері оподаткування;
 - у сфері захисту від монополізму та недобросовісної конкуренції;
 - у сфері обслуговування населення;
 - у сфері приватизації.
2. Інститутом ООН Азії і Далекого Сходу з попередження злочинності і поведження з правопорушниками⁶, пропонується така класифікація злочинів у економічній сфері:
 - монопольні злочини;
 - шахрайство (підкуп, зловживання довірою, обман покупців);
 - цифрові махінації;
 - фіктивні організації;
 - фальсифікації бухгалтерських документів;
 - порушення ергономічних вимог і стандартів;
 - навмисна неточність в описі товарів;
 - нечесна конкуренція;
 - фінансові порушення й ухилення від сплати податків;
 - митні порушення;
 - валютні махінації;
 - біржові та банківські порушення;
 - порушення, що завдають шкоду навколишньому середовищу;
 - «відмивання» злочинно отриманих грошей і власності [8, с. 125–126].

З'ясуємо зміст окремого зазначеного виду злочину в економічній сфері.

Монопольні злочини – це зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку, а саме дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку.

Шахрайство – заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Фіктивні організації – суб'єкти господарювання, які створюються для здійснення нелегальної діяльності.

⁶ Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила). – URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907

Фальсифікація бухгалтерських документів і записів – оформлення наперед неправильних або фальсифікованих документів бухгалтерського обліку і записів у реєстрах бухгалтерського обліку.

Нечесна конкуренція – нецивілізована форма боротьби з конкурентами, перешкоджання їх входженню в галузь.

Враховуючи загальні положення криміналістичної класифікації злочинів, судової практики, необхідно виокремити групи злочинів, що належать до пріоритетних напрямів економіки, зокрема таких її сфер, як:

1. Фінансово-економічна діяльність.
2. Відносини власності.
3. Господарська діяльність.
4. Службова діяльність корумпованих посадових осіб державних органів.

В першу групу включають злочини, що реалізуються у сфері відносин власності⁷ (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; економічне шахрайство; фіктивне підприємство та ін.).

Друга група вміщує злочини, що реалізуються у сфері діяльності фінансово-економічного характеру⁸: 1) злочинні посягання у сфері зовнішньоекономічної діяльності; 2) злочинні посягання у сфері функціонування і розвитку фондового ринку; 3) злочинні посягання у сфері фінансової діяльності (різні види фінансового шахрайства); 4) податкові злочини; 5) легалізація (відмивання) злочинних доходів та ін.; 6) злочини, що вчиняються в бюджетній сфері (привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем; порушення законодавства про бюджетну систему).

Третя група включає ті злочини, що реалізуються у сфері економічної діяльності⁹, в т. ч. ОЗГ, а саме: злочинні діяння, що вчинюються у сфері

⁷ Відносини власності – це складний комплекс відносин, що виникають і розвиваються між людьми в процесах виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ. Слід розрізняти економічний і юридичний аспекти цього поняття.

⁸ Фінансово-економічна діяльність – це економічне обґрунтування вигідності розвитку виробництва тих чи інших товарів або надання послуг на коротко-, середньо- та довгострокові періоди часу, розрахунки економічної ефективності впроваджуваних видів продукції і техніки, а також раціональний розподіл сировини, матеріалів і устаткування між виробничими підрозділами, щоб забезпечувати високу рентабельність, безперервність роботи і випуск високоякісної продукції. – Технічна енциклопедія TechTrend: URL.: <http://techtrend.com.ua/index.php?newsid=8660>

⁹ Економічна діяльність – процес виробництва продукції (товарів, послуг), який здійснюється з використанням певних ресурсів: сировини, матеріалів, устаткування, робочої сили, технологічних процесів тощо. – URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0481202-09/ed20091216>

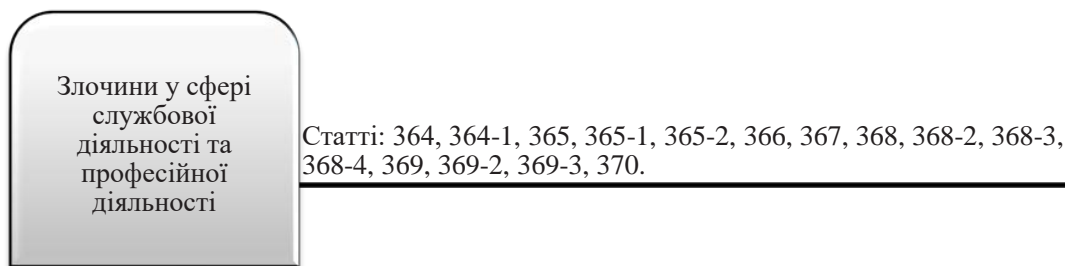

Рис. 2. Статті ККУ, які регулюють злочини у сфері службової діяльності

виробництва; злочинні діяння, що вчиняються у сфері приватизації; злочинні діяння, що реалізуються у сфері підприємницької діяльності.

Четверту групу представляють злочини у сфері службової діяльності, що здійснюються організованими групами корумпованих службових осіб (рис. 2).

Висновки. Підсумовуючи, необхідно відмітити відмінні риси економічної злочинності від злочинності майнової, яка є традиційною, а саме: крадіжки, пограбування тощо. Злочини у сфері економіки за сучасних умов мають специфічні характеристики, що надзвичайно актуально, який здійснює свою діяльність в економічній сфері.

Список літератури:

1. Савченко А.В. Склад злочину: проблеми визначення конструктивних елементів та ознак. Тези наукової конференції «Склад злочину: проблемні питання». *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). URL: file:///C:/Users/K_/Downloads/vaau_2009_1_45.pdf
2. Советское уголовное право. Общая часть. Москва, 1981. С. 98.
3. Шапченко С.Д. Склад злочину як кримінально-правовий феномен: сутність та основні форми існування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). URL: [file:///C:/Users/K_/Downloads/vaau_2009_1_39%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/K_/Downloads/vaau_2009_1_39%20(1).pdf)
4. Економічна злочинність. URL: https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/ekonomichna_zlochynnist
5. Економічні злочини. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18798
6. Шестаков О.В. Теневая экономика : уч. пособие. Москва, 2000.
7. Литвак О.М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2002. С. 216.
8. Франчук В.І. Роль приватних структур у забезпеченні економічної безпеки акціонерних товариств. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/en/documents_pdf/visnyky/nvse/01_2011/11fvibat.pdf

Paleshko Ya.S., Kubetska O.M., Ostapenko T.M. THE CONCEPT AND CLASSIFICATION OF CRIMES RELATED TO THE ECONOMIC SPHERE

Crimes related to the economy are a negative factor for the development of the state. Criminal acts in the sphere of economics, at present, are carried out in complex and sophisticated ways, due to which there is a need to increase awareness and professionalism of knowledge in the economic sphere of investigative units and police officers. The aim is to provide police officers with knowledge that will meet today's requirements for them to be able to perform their duties in the investigation of economic crimes at the highest level.

It is the purpose of raising the knowledge and improving the level of qualification of police officers that is the justification for the development of this article.

Criminal acts in the sphere of economics are very different, so the difficulty lies in the common methodology of their investigation. It should be mentioned that there is still a significant similarity in a number of respects, which allows us to consider crimes in the economic sphere as a homogeneous criminalistic group of crimes.

Economic crimes are generally of latent character, therefore it is necessary to use various methods of classifying such crimes.

Investigating cases in this category is a complex and cognitive process that requires a clear plan. The priority area of forensic science is forensic support in the investigation of crimes in the economy. This article appears to be a kind of reference for the classification of crimes, which can be used in the algorithm of investigative actions.

When investigating crimes in the area of economics, there is a need to involve specialists from a certain category of the economy to conduct expert examinations, inspections of financial and economic activities, consultations on relevant topics, interrogation of specialists as witnesses.

When conducting an investigation in the economic sphere the following expert examinations may be carried out: forensic examination of seals, stamps; handwriting; economic one and others.

This article offers scientific and practical explanations for crimes in the area of economics, which have not received enough attention from forensic scientists.

Key words: *components of crime, crime in the sphere of economy, classification approaches to division of crimes in the economic sphere, administrative proceedings, procedural discretion, public legal succession.*